

MIESTELIŲ SEMINARAS
„TARPUKARIO LIETUVOS MIESTELŲ KULTŪROS IR PAVELDO PAIEŠKOS“

2024 m. lapkričio 21 d.

Vilnius / Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Partneriai: Lietuvos istorijos institutas; Lietuvos etnografijos muziejus; Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazija
Parama: Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos

PRANEŠIMŲ ANOTACIJOS

dr. Žygimantas Buržinskas

Merkinės krašto muziejus

MIESTELIAI IR SAUGOMOS TERITORIJOS: TAPATYBĖS (NE)PAIEŠKOS

Antrojo pasaulinio karo metais įvykusios Lietuvos miestelių gyvenenos ir urbanistikos transformacijos, jų sovietizacija ir virtimas kolūkių ir tarybinių ūkių sistemos dariniais gerokai iškreipė iki tol egzistavusias įvairialypes miestelių sampratas. Po nepriklausomybės atkūrimo į saugomas teritorijas patekę istoriniai miesteliai, jų tapatybės atkūrimo ir kūrimo bei statybos klausimai tapo ir šių teritorijų apsaugos nuostatų dalimi. Pranešime aptariama, kiek konkrečių nacionalinių bei regioninių parkų nuostatai atliepia ar kertasi su pačių miestelių istoriniais pasakojimais ir urbanistinės raidos modeliais.

dr. Saulius Kaubrys

Vilniaus universitetas

KĄ SKAUDA MIESTELIO GYVENTOJUI? PACIENTAI, LIGOS, GYDYTOJAI

Pranešime gvildenama sveikatos apsaugos organizacinė sistema, besiklosčiusi Vasario 16-sios Lietuvos miesteliuose. Jos pradžia buvo komplikauta, nes iš Rusijos imperijos laikų paveldėtas gydymo įstaigų tinklas ir negausus medicinos personalas galėjo tenkinti tik minimalius poreikius. Medicinos paslaugų prieinamumas miesteliuose buvo ribotas, o jų kokybė – diferencijuota ir su atskirties žyme. Didesnioji dalis gydytojų telkėsi apskričių centruose ir didžiuosiuose miestuose, o miesteliams teko daugiau kliautis vidurinio ar žemesnio medicinos personalo teikiamomis paslaugomis. Gydytojų pritraukimas į miestelius ir jų „suturejimas“ buvo komplikotas, tad ieškota galimybių juos papildomai subsidijuoti, leisti užsiimti privačia gydymo praktika, nors ši miesteliuose ne visada būdavo pelninga. Kvalifikuota medicinos pagalba miestelėnams dažnai būdavo per brangi. Miesteliuose, kaip ir kaimiškoje aplinkoje, tarpo ir nelegalios medicininės praktikos, kompensavusios institucinės medicinos stygių. Miestelėnams tekdavo susidurti ir su nemenkais infekcinių ligų protrūkių suvaldymo iššūkiais.

Emilija Kvietkuvienė, Emilija Gedvilaitė, Saulė Vaigauskaitė

Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazija

TARPUKARIO KRAŽIAI PASAKOTOJŲ ATSIMINIMUOSE

2024 m. vasarą Kražių Žygimanto Liauksmo gimnazija ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas organizavo sakytinės istorinės ekspediciją, skirtą Kražių miestelio tarpukario laikotarpio miestelietiškosios istorijos, kultūros ir paveldo tyrimams, o taip pat miestelietiškosios tapatybės paieškoms. Ekspedicijos dalyvės moksleivės Emilija Gedvilaitė ir Saulė Vaigauskaitė, vadovaujamos mokytojos Emilijos Kvietkuvienės, pristato ekspedicijos medžiagą ir savo įspūdžius – gyvus miestelietiškojo gyvenimo liudijimus.

prof. dr. Rimvydas Laužikas

Vilniaus universitetas

KARČEMOS, TRAKTIERIAI IR RESTORANAI TARPUKARIO LIETUVOS SPAUDOJE: GIRTUOKLYSTĖS VIETA AR GASTRONOMINĖS KULTŪROS ERDVĖ?

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje konstruojant Lietuvį tautinę tapatybę pagrindinį vaidmenį atliko etnolingvistinis lietuviškumas, kurio esminis dėmuo yra lietuviškai kalbančių valstiečių žemdirbiška kaimo kultūra.

To ištakos sietinos su Apšvieta ir Romantizmu, kuomet eksploatuota „tauriojo laukinio“ idėja, išaukštinanti civilizacijos nesugadintą, arti gamtos ir jos ritmu gyvenantį žmogų. Iš šių idėjų kilo ir lietuviškosios tapatybės bei karčemos (traktieriaus, kavinės, restorano) priešprieša. Nes, vieną vertus, šios institucijos neatstovauja žemdirbiškai kaimo kultūrai (yra nuomojamos „nežemdirbių“ žydų, jose pilna keliautojų, miestiečių, bajorų ir kitų „svetimųjų“). Kitą vertus, jos yra savotiškas civilizacijos židinytis, galintis sugadinti „taurųjį valstietį“. Lietuvio ir karčemos priešpriešos konstravimui įtakos turėjo ir Motiejaus Valančiaus blaivystės sąjūdis, iliustracijon pasitelkęs minėtą neigiamą karčemos socialinį poveikį.

Pranešimo pagrindas – karčemos, smuklės, traktieriaus, kavinės, restorano, arbatinės komunikacijos tyrimas tarpukario Lietuvos spaudoje. Tyrimo atveju pasirinktas žurnalas „Moteris“. Pranešime pristatomi šias įstaigas komunikuojantys naratyvai ir jų veikimo kontekstai.

dr. Dangiras Mačiulis

Lietuvos istorijos institutas

TARPUKARIO LIETUVOS PROVINCIJOS INTELIGENTŲ VAIZDINYS

Pranešimo tema – tarpukario Lietuvos provincijos inteligentija kaip savita socialinė grupė, kurią apibrėžia savimonė, išsilavinimo cenzas ir laikysenos modeliai. Pasitelkus spaudą ir grožinę literatūrą rekonstruojamas tuo metu susiformavęs ir gyvavęs inteligento įvaizdis, išryškinant jam priskiriamus dominuojančius bruožus ir socialinius vaidmenis. Bandoma atsakyti į klausimus: ar provincijoje gyvenusios inteligentijos vaizdinys įgijo savitų, tik jam būdingų, bruožų; ar egzistuoja skirtis tarp Laikinosios sostinės ir provincijos inteligentijos?

dr. Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos etnografijos muziejus

MIESTELIO ERDVĖS IR LAIKO REGLAMENTAVIMAS SAVIVALDYBIŲ NUTARIMUOSE

Pranešime, remiantis 1918–1940 m. įstatymais ir savivaldybių bei apskrities viršininkų priimtais privalomaisiais nutarimais, siekiama atskleisti, kaip buvo reguliuojama erdvė ir laikas Lietuvos miesteliuose. Erdvės reguliavimas buvo itin susijęs su prekyba, t. y. turgaus aikštės ir aplinkinių gatvių veiklos, tvarkos ir sanitarijos reglamentavimu. Kita sritis, kuri labai griežtai reguliuota, – prekyba alkoholiu. Įstatymais reguliuotas atstumas nuo prekybos alkoholiu vietos iki maldos namų, kapinių, mokyklų, valdžios įstaigų. Kai kuriuose miesteliuose reguliuotos ir poilsio erdvės – nustatinėtos miestelių „maudyklių vietos“ (vyrų, moterų, mišrios). Laiko reguliavimas, nulėmęs miestelio ritmą, labiausiai susijęs su religinėmis ir valstybinėmis šventėmis. Nuo jų priklausė miestelių parduotuvių, užėigų, dirbtuvių darbo laikas, prekyba turguje, taip pat kiti viešojo gyvenimo aspektai, pavyzdžiui, gyvulių gynimas, prekių vežiojimas.

dr. Akvilė Naudžiūnienė

Vilniaus universitetas

XX A. PRADŽIOS ŠTETLŲ VAIZDINIAI LIETUVIAKALBIAME DISKURSE

dr. Leonas Nekrašas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

TARPUKARIO LIETUVOS BURMISTRAI: ĮVAIROVĖ, TENDENCIJOS, RAIDAI

Šiandien rajonų ir miestų savivaldybių vadovus vadiname merais. Tarpukario Lietuvoje gi valsčių savivaldybėms vadovavo viršaičiai, o miestų – burmistrai. Visgi anuomet šalyje būta vos sauja stambesnių miestų, o dauguma savivaldžių miestų buvo smulkūs ir nedideli, turėję vos kelis tūkstančius gyventojų. Kokie buvo jų vadovai? Kuo jie pasižymėjo? Kaip laikui bėgant kito tipinis burmistro portretas? Ar ir anuomet būta iš savo posto, atrodytų, nepajudinamų „karaliukų“? O gal ši institucija pasižymėjo nestabilumu ir skandalais? Kiek būta burmistru žydų ar kitų tautinių mažumų atstovų? Didelio tyrimo, kuriuo siekta identifikuoti ir surinkti duomenis apie visus pirmosios Lietuvos Respublikos (be Klaipėdos krašto) burmistrus, rezultatai pateikia atsakymus į šiuos klausimus. Pranešime pristatoma tarpukario Lietuvos burmistru charakteristika, išryškinamos stambesnių ir smulkesnių miestų vadovams būdingos skirtybės. Numanytina, kad atidus žvilgsnis į to meto burmistru visumą bus vertingas bandant pažinti to meto miestelius ir miestelėnus.

dr. Tomas Petreikis

Vilniaus universitetas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

LEIDYBOS DECENTRALIZACIJA NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE: MIESTELŲ SAVILAIKA

Pranešime aptariamos tarpukario Lietuvos miestelių gyventojų galimybės užsiimti leidyba. Supažindinama su teisine aplinka, kuri sukūrė sąlygas tokios veiklos atsiradimui. Išryškintos svarbiausios miestelių iniciatyvos leisti periodinius leidinius ir knygas. Leidybos centrai telkėsi Kaune, apskričių centruose ir miesto teisę turinčiose gyvenvietėse, tačiau ir mažesnių gyvenviečių leidėjai, daugiausiai privatūs asmenys ir organizacijos, įvairiomis formomis brandino ir realizavo savo sumanymus. Galimybę dalyvauti leidybinėje veikloje lėmė poligrafijos paslaugų prieinamumas, leidinių platinimo sistemos decentralizacija, asmeninės ir administracinės iniciatyvos. Dažniausiai tai būdavo ne komercinė veikla, o kultūrinės saviraiškos forma.

dr. Vaidas Petrulis

Kauno technologijos universitetas

LIETUVOS MAŽŲJŲ MIESTŲ ARCHITEKTŪRA: POKYČIAI IR IŠŠŪKIAI NEPRIKLAUSOMYBĖS AUŠROJE

Pranešime aptariami Lietuvos mažųjų miestų ir miestelių architektūriniai bei urbanistiniai pokyčiai 1918–1925 metais. Atgavus nepriklausomybę ir kiek vėliau, pradėjus kurtis naujoje laikinoje sostinėje Kaune, architektūrinė visuomenė pasinėrė į diskusijas apie galimus urbanistinius scenarijus. Nepaisant ribotų ekonominių ir žmogiškųjų išteklių, šis laikotarpis išsiskyrė drąsiomis, nors dažnai neįgyvendintomis vizijomis. Lietuvoje buvo atvirai priimta tuo metu inovatyvi „miesto sodo“ koncepcija, svarstyta apie modernų, iš vietinių statybos medžiagų kuriamą būstą, kūrėsi statybas ir miestų raidą reguliavusios institucijos. Ar šis architektūrinis šurmuly pasiekė mažesnius miestus? Kokius tikslus sau kėlė nuo Kauno nutolusios savivaldybės? Galų gale kokie vyravo funkciniai tipai, statybos medžiagos ir estetiniai sprendimai?

dr. Lina Preišegalavičienė

Vytauto Didžiojo universitetas

TARPUKARIO LIETUVOS MIESTELŲ INTERJERAI

Tarpukario Lietuvos (1918–1940) interjerų tyrimuose kalbėta apie bendruosius interjero dizaino veiksnius, formas ir tendencijas. Tačiau miestelių gyventojų miestelių kasdienybės estetinė aplinka deramo dėmesio nėra susilaukusi. Pranešimo tikslas – pristatyti Lietuvos miestelių interjerus, palyginant juos su miestų architektūros vidaus erdvėmis. Kodėl su miestų? Pirmiausia dėl to, kad tarpukario Lietuvos miestelių interjeruose nebuvo baldų ir kasdienybės rakandų, kuriuos esame įpratę matyti kaimo trobose. Miestelių gyvenamoji aplinka buvo akivaizdi jungtis tarp Lietuvos miesto ir kaimo gyvenimo būdo. Ji įtakojė miestiečių estetinį suvokimą, netgi oficialų valstybinį „tautinį stilių“. Antra, būtent iš miestų ir regionų centrų į miestelius sklido tarpukario modernizmo tendencijos ir tai vyko per valstybinius visuomeninės paskirties statinius (mokyklas, sveikatos priežiūros centrus, geležinkelio stotys ir kt.) Skirties tarp miestiečių ir miestelių interjerų nebūta: analizuodami ikonografinėje medžiagoje užfiksuotus miestelių interjerus dažniau matome bendrumus nei skirtumus.

Šarūnas Sabaliauskas

architektas

IŠLIKĘ TARPUKARIO LAIKOTARPIO GYVENAMIEJI NAMAI KRAŽIUOSE: TIPOLOGIJOS GAIRĖS

Pranešime pristatomi Kražių miestelyje išlikusių tarpukario laikotarpio gyvenamųjų namų pavyzdžiai, atliekama pirminė jų architektūrinė analizė, pasiūloma galima tipologija. Taip pat apžvelgiami miestelio urbanistinės struktūros pokyčiai, tarpukario situacijos suvokimui pasitelkus 1932 m. ortofoto, svarstoma, kokią įtaką šiandien atnaujinami pastatai daro istorinio miestelio vaizdui.

dr. Skirmantė Smilingytė-Žeimiienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

MEMORIALINIAI OBJEKTAI TARPUKARIO LIETUVOS MIESTELIUOSE – PILIETIŠKUMO AFIŠA

Pranešime atskleidžiama, kaip tarpukario Lietuvoje nauji memorialiniai objektai keitė miestelius – jų viešąsias erdves transformavo į atminimo vietas ir tapo naujų tradicijų ašimi. Siekiama įvardyti, kas, kada, kodėl ir kokius paminklus statė ar memorialinius medžius sodino. Svarstoma, kaip šis reiškinys koreliuoja su tradicine kryždirbyste, kokią vertę tarpukario memorialistika turi šiandien kaip paveldas?

dr. Adomas Žirlys

Vilniaus universitetas

LIETUVIAI MIESTELIŲ GYVENTOJAI – ARČIAU MIESTIEČIŲ AR KAIMIEČIŲ

Šiandien, kai toli gražu ne kiekvienas Lietuvos miestelis yra suradęs savąją tapatybę, pagrįstai galima kelti klausimą, kokią vietą įprastas miestelis užima skalėje tarp miesto ir kaimo. Jeigu šiandien į šį klausimą padeda atsakyti teisės aktai, tai Pirmosios Lietuvos Respublikos metais atsakymą surasti kur kas sunkiau. Pranešime keliamas klausimas, ar egzistuoja kokie nors racionalūs vardikliai, kurie miestelį, o kartu ir miestelio gyventojus (miestelėnus), minėtoje skalėje stumia arčiau vienos ar kitos pusės? O galbūt, svarbiau ne apčiuopiami vardikliai, o pačių miestelio gyventojų apsisprendimas?